

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний
інститут»**

Кафедра **Права** (№ 702)

ЗАТВЕРДЖУЮ

 Гарант освітньої програми
Наталія ФЕДОСЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

 28.09.2025 р.

**СИЛАБУС ОБОВ'ЯЗКОВОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

«ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

Галузь знань: D «Бізнес, адміністрування та право»
(шифр і найменування галузі знань)

Спеціальність: D8 Право
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма: Право
(найменування освітньої програми)

Форма навчання: денна, заочна

Рівень вищої освіти: *перший (бакалаврський)*

Силабус введено в дію з 01.09.2025 року

Харків – 2025 р.

Розробник:

доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент

Л.М.Мандрика

Силабус навчальної дисципліни розглянуто на засіданні кафедри права гуманітарно-правового факультету

Протокол № 1 від « 25 » серпня 2025 р.

Завідувач кафедри права,
доктор юридичних наук, професор

В.І. ПАВЛИКІВСЬКИЙ

Погоджено з представником здобувачів освіти:

1. Загальна інформація про викладача

ПІБ:	Мандрика Любомир Михайлович
Посада:	доцент кафедри права
Науковий ступінь:	кандидат юридичних наук
Вчене звання:	доцент
Перелік дисциплін, які викладає:	«Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Цивільне право України», «Право промислової власності»
Напрями наукових досліджень:	розуміння сутності конституції, її місця в правовій системі, принципів конституціоналізму, різних моделей конституційного контролю та еволюції конституційної думки в Україні та світі, дослідження змісту, меж здійснення та механізмів захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, проблеми правового регулювання у сфері приватних відносин, зокрема права власності, проблеми вдосконалення нормативного регулювання різних видів правовідносин в умовах цифровізації, правового статусу суб'єктів права, аналіз впливу міжнародних стандартів у сфері прав людини на українське законодавство та практику його застосування, а також проблеми реалізації соціально-економічних прав в умовах сучасних викликів
Контактна інформація:	Ел. пошта: l.mandryka@khai.edu Тел.: +38(067)5352222 https://education.khai.edu/person/Mandryka-Liubomyr-Mykhailovych-702 https://orcid.org/0009-0007-6174-8724 Сторінка дисципліни в системі Mentor: https://mentor.khai.edu/course/view.php?id=4184 Робоче місце : корпус К-2, ауд. 205

--	--

2. Опис навчальної дисципліни

Форма здобуття освіти	Денна, заочна
Семестр	1,2
Мова викладання	Українська
Обсяг дисципліни: кредити ЄКТС/ кількість годин	Денна, 1 семестр: 5 кредитів ЄКТС / 150 годин (72 аудиторних, з яких: лекції - 32, практичні - 40; СРЗ - 78) Денна, 2 семестр: 4 кредити ЄКТС / 120 годин (64 аудиторних, з яких: лекції - 32, практичні - 32; СРЗ - 56) Заочна, 1 семестр: 5 кредитів ЄКТС / 150 годин (10 аудиторних, з яких: лекції - 6, практичні - 4; СРЗ - 140) Заочна, 2 семестр: 4 кредити ЄКТС / 120 годин (8 аудиторних, з яких: лекції - 4, практичні - 4; СРЗ - 112)
Види навчальної діяльності	Лекції, практичні (семінарські), самостійна робота
Види контролю	Поточний контроль, модульний контроль, семестровий контроль (іспит)
Пререквізити	«Філософія», «Філософія права», «Історія держави і права»

3. Мета та завдання навчальної дисципліни, переліки компетентностей та очікуваних результатів навчання

Мета: формування у здобувачів вищої освіти системи теоретичних знань про основні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, їхню сутність, структуру, елементи, взаємозв'язок та основних умінь щодо використання понятійно-категоріального апарату юриспруденції в подальшій професійній діяльності. Цей курс закладає фундаментальні основи для вивчення інших юридичних дисциплін, допомагає сформувати цілісне уявлення про право як соціальне явище та державу як суспільно-політичний інститут. Він також розвиває навички аналізу, критичного мислення та застосування теоретичних знань для розв'язання практичних проблем.

Завдання:

- надати знання про основні теоретичні концепції виникнення та розвитку держави і права, їх сутність, типи, форми та функції;
- сформувати розуміння структури та механізму функціонування держави, її

взаємозв'язку з громадянським суспільством, політичною та правовою системами;

- розкрити зміст правових категорій, таких як норма права, джерело права, правовідносини, правопорушення та юридична відповідальність;
- ознайомити із загальними закономірностями правотворчості, правозастосування та тлумачення правових норм;
- сприяти розвитку навичок системного аналізу державних і правових явищ, а також формуванню критичного мислення щодо актуальних проблем державотворення та правової політики;
- забезпечити теоретичну основу для подальшого опанування галузевих юридичних дисциплін (конституційне право, цивільне право, кримінальне право тощо).

Компетентності, які набуваються:

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК).

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК9. Здатність працювати в команді.

ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК 11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК).

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.

СК4. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.

СК 7. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

СК 8. Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

СК 11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного

аналізу факти.

СК 12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

СК 13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

СК 14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

СК 16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

ПРН 2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

ПРН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел. ПРН 4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.

ПРН 5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.

ПРН 6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.

ПРН 7. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

ПРН 8. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

ПРН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

ПРН 10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.

ПРН 11. Володіти базовими навичками риторики.

ПРН 12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.

ПРН 13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

ПРН 17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

ПРН 18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи. ПРН 19.

Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права. ПРН 20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

ПРН 21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

ПРН 22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.

ПРН 23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

4. Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1.

Змістовний модуль 1. Вступ до загальної теорії держави і права. Теорія права.

Тема 1. Загальна теорія держави і права як юридична наука

Стисла анотація: Теорія держави і права (ТДП) є фундаментальною юридичною наукою, яка має загальнотеоретичний статус у системі юридичних наук. Вона досліджує сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування права і держави у їх взаємозв'язку. ТДП виконує методологічну функцію для всієї юриспруденції, розробляючи вихідні поняття і категорії, необхідні для галузевих наук та юридичної практики. Юридична наука належить до суспільних наук, оскільки досліджує право і державу як суспільні явища.

Теми лекцій/практичних занять: Теорія держави і права у системі наукового знання та її особливості. Функції та значення теорії держави і права. Категоріальний апарат та методологічні основи науки. Аналіз методологічного статусу ТДП.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення першоджерел, наукових статей та підручника для поглиблення знань із зазначених тем. 2. Аналіз методологічного статусу ТДП. Визначення місця ТДП серед суспільних наук, зокрема, її взаємозв'язку з філософією, соціологією та політологією. 3. Порівняльний аналіз функцій: Підготовка порівняльних таблиць та схем для розмежування теоретичних (методологічна, інтеграційна) і практичних (допомога практиці) функцій ТДП.

Тема 2. Походження держави і права.

Стисла анотація: Тема досліджує багатоаспектний та історично тривалий процес виникнення держави і права, який відбувався під впливом економічних, соціальних, політичних, культурних та інших чинників. Вивчаються загальні закономірності формування державності та права, а також розмаїття наукових підходів (теологічна, договірна, марксистська, теорія насильства та інші) до пояснення цього генезису. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу ознак держави та права, які принципово відрізняють їх від самоврядування та соціальних норм (мононорм) первісної общини.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Передумови та закономірності виникнення держави і права. Виникнення держави і права як складний, багатоаспектний процес. Чинники, що вплинули на генезис держави і права (релігійні, техніко-економічні, соціальні, психологічні та ін.). Закономірності формування права і виникнення державності. Основні теорії походження держави та їх пізнавальна цінність. Теологічна теорія. Патріархальна теорія. Договірна теорія. Теорія насильства. Расова теорія. Марксистська (класова) теорія. Техніко-економічні теорії. Інші теорії походження держави (органічна, психологічна, демографічна, географічна). Генезис права та його відмінності від мононорм.

Причини виникнення права: загострення соціальних конфліктів та неспроможність мононорм забезпечити стабільність. Теорії виникнення права: теологічна, психологічна (Л. Петражицький), марксистська. Соціальні норми первісної общини (мононорми): форма табу, ритуалів, обрядів. Ознаки, що відрізняють державу та право від первісної общини. Ознаки держави: наявність власної території, поділ населення за територіальним принципом (громадянство/підданство), публічний, відокремлений апарат влади. Ознаки права: державне санкціонування і захист, наявність декількох автономних суб'єктів правоутворення. Відмінності в забезпеченні виконання норм: сила авторитету та громадського осуду в общині проти державного примусу в праві.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення Розділу підручника, присвяченого походженню держави і права. 2. Порівняльний аналіз теорій походження держави: Підготовка аналітичної таблиці, що відображає основні положення, представників, історичний період та пізнавальну цінність (сильні/слабкі сторони) теологічної, договірної та марксистської теорій. 3. Формулювання (з опорою на джерела) основних загальних державно-правових закономірностей формування державності та права. 4. Підготовка до семінарського заняття: детальне опрацювання контрольних запитань щодо ознак держави і права, які відрізняють їх від самоврядування та соціальних норм первісної общини. 5. Концептуальний аналіз генезису права: Розмежування понять «мононорми» та «право» (за змістом, способом утворення та засобами забезпечення реалізації).

Тема 3. Поняття та ознаки держави

Стисла анотація: тема присвячена поняттю та сутності держави як необхідної форми організації розвинутого суспільства та територіальної організації політичної влади. Розглядаються основні ознаки держави, які відрізняють її від додержавних утворень. Особлива увага приділяється конститутивним ознакам, таким як територія, населення, публічна влада та державний суверенітет. Аналізується плюралізм наукових підходів до визначення сутності держави та вивчаються основні методи типології держав (формаційний та цивілізаційний підходи).

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття та ознаки держави. Сутність і соціальне призначення. Поняття та ознаки держави, її необхідність як форми організації розвинутого суспільства. Основні (конститутивні) елементи держави: територія, населення, публічна влада. Плюралізм підходів до визначення сутності держави (організація всього суспільства, організація певних класів/прошарків, апарат влади). Державна влада та суверенітет. Поняття державної влади та її елементи. Державний суверенітет: поняття, історичне обґрунтування (Ж. Боден) та поділ на внутрішній і зовнішній. Ознаки суверенітету: єдність, неподільність та невідчужуваність. Співвідношення державного суверенітету з народним суверенітетом (народ як першоджерело влади в демократичній державі). Типологія держави. Поняття типології держави: поділ

держав на великі групи за найсуттєвішими ознаками Основні підходи до типології: формаційний та цивілізаційний. Формаційний підхід: його основна ознака — соціальна база держави (класи, прошарки) та спосіб виробництва, на які спирається влада (рабовласницька, феодална, буржуазна/капіталістична, соціалістична). Цивілізаційний підхід (характеристика особливостей типології). Становлення та ознаки сучасної постіндустріальної держави соціально орієнтованого типу.

Самостійна робота здобувача освіти: Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури, детальне вивчення розділу «Поняття держави» для поглиблення знань із зазначених тем. 2. Підготовка конспекту, що розкриває три головні аспекти, в яких виступає держава (організація всього суспільства, організація певних класів/прошарків, апарат влади). 3. Складання переліку ознак держави, які відрізняють її від самоврядування первісної общини (наявність території, публічна влада, суверенітет, здатність видавати закони тощо). 4. Здійснення порівняння формаційного та цивілізаційного підходів до типології держави, визначення їх переваг та недоліків. 5. Опрацювання контрольних запитань щодо суверенітету: що таке державний суверенітет, його ознаки, та як він співвідноситься з народним суверенітетом в умовах демократичної держави.

Тема 4. Функції держави. Форма держави

Стисла анотація: Тема досліджує функціональне призначення держави та способи її організації. Функції держави — це основні напрямки її діяльності, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства. Вони класифікуються на внутрішні та зовнішні. Також вивчається форма держави — універсальна конструкція, що характеризує способи організації державної влади, територіального устрою і методи її здійснення. Структура форми держави включає форму правління, форму державного устрою та державно-правовий режим. Аналізуються основні види цих елементів (монархія/ республіка, унітарна/ федеративна держава, демократичний /авторитарний/ тоталітарний режими).

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття та класифікація функцій держави. Поняття та основні ознаки функцій держави. Класифікація функцій держави: внутрішні та зовнішні функції. Внутрішні функції (політична, охорони прав і свобод людини, економічна, оподаткування, соціальна, екологічна, культурна, забезпечення законності). Зовнішні функції (оборонна, співробітництва, європейської та світової інтеграції). Форма держави: структура та ознаки. Поняття і структура форми держави. Ознаки форми держави та чинники, що впливають на її специфіку. Форма правління та державного устрою. Форма правління: поняття, способи формування вищих органів влади та участі населення. Основні ознаки монархії та республіки, їх види (конституційні, парламентські, президентські, змішані). Форма державного устрою: поняття, види та особливості. Ознаки унітарної держави (єдина система законодавства, єдине громадянство, відсутність суверенних територіальних утворень). Ознаки федерації (складна союзна держава, два рівня органів влади, суб'єкти мають риси суверенітету). Державний режим та

міждержавні об'єднання. Державно-правовий режим: система прийомів, методів і способів здійснення державної влади. Основні індикатори державного режиму: міра участі населення, ступінь захисту прав і свобод. Види режимів: демократичний, авторитарний, тоталітарний. Міжнародні об'єднання держав: співтовариство та співдружність; конфедерація; політичні, військово-політичні союзи.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури: вивчення розділу «Функції держави» та «Форма держави». 2. Порівняльний аналіз функцій: підготовка схеми/таблиці, що відображає спільні функції юридичної науки (пізнавальна, евристична) та функції держави (економічна, соціальна, культурна), а також розмежування внутрішніх і зовнішніх функцій держави. 3. Систематизація ознак: детальне опрацювання ознак унітарної та федеративної держав, а також основних ознак монархії та республіки. 4. Концептуальний аналіз режимів: підготовка до порівняння демократичного, авторитарного та тоталітарного режимів, акцентуючи увагу на методах здійснення державної влади та ступені захисту прав і свобод людини. 5. Підготовка до контрольних запитань: узагальнення знань щодо визначення форми держави, її структури та чинників, які визначають різноманіття форм держави.

Тема 5. Механізм держави і державний апарат

Стисла анотація: тема досліджує механізм держави та державний апарат як систему інститутів, через які здійснюються завдання і функції держави. Державний апарат є головним інститутом, що уособлює державу та здійснює публічну владу і управління суспільством. Розглядається структура механізму держави, поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, принципи організації та діяльності державного апарату, а також особливості державної служби, включаючи поняття державного службовця та посадової особи.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття та структура механізму держави. Механізм держави як сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інститутів, за посередництвом яких практично здійснюються завдання і функції держави. Поняття державного апарату. Державний апарат як сукупність державних органів, що безпосередньо здійснюють державну владу. Співвідношення механізму держави і державного апарату. Державні органи та їх види. Первинні та вторинні державні органи. Поділ органів за функціональним спрямуванням (законодавча, виконавча, судова влада) та територією дії (центральні та місцеві). Принципи організації і діяльності державного апарату. Поділ державної влади як основоположна засада організації державного апарату в умовах демократичного правління. Механізм взаємних стримувань і протидій між гілками влади. Загальна характеристика і функції органів законодавчої влади (парламент: законодавча, установча, контрольна, представницька функції). Загальна характеристика і функції органів виконавчої влади (уряд, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації: виконання законів, підзаконне регулювання). Загальна характеристика і функції органів судової влади (здійснення правосуддя, захист прав і свобод людини). Організація влади на місцях. Взаємодія місцевих державних органів (місцеві державні

адміністрації) і органів місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські, районні та обласні ради). Державна служба та її види. Поняття державний службовець та посадова особа. Служба в правоохоронних органах.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Детальне вивчення розділу «Механізм держави і державний апарат». 2. Аналіз відмінностей між поняттями «механізм держави» та «державний апарат». 3. Дослідження втілення принципу поділу державної влади в Конституції України (ст. 6), включаючи функції органів законодавчої, виконавчої та судової влади та механізм «стримувань і противаг». 4. Розмежування правового статусу державного службовця (особа, яка обіймає посаду в державних органах та організаціях) та посадової особи (група службовців, наділена державно-владними повноваженнями). 5. Підготовка відповідей на контрольні питання, зокрема: проаналізувати систему державних органів та охарактеризувати принципи організації та діяльності державного апарату.

Змістовний модуль 2. Теорія права.

Тема 6. Поняття права

Стисла анотація: тема є центральною у загальному вченні про право і присвячена багатоаспектному феномену права, його сутності, формам існування та системі регуляторів. Розглядаються основні підходи до праворозуміння, включаючи школу природного права, а також поняття позитивного права. Вивчаються ознаки права (нормативність, системність, формальна визначеність, державна забезпеченість), його цінність (соціальна, інструментальна, історико-культурна). Аналізуються основні юридичні джерела формування права (нормативно-правовий акт, прецедент, звичай, договір), його принципи (загальнолюдські, загальні) та функції (соціальні й юридичні). Тема охоплює також питання співвідношення права і закону та національного і міжнародного права.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки та сутність права. Основні підходи до праворозуміння (наприклад, школа природного права). Поняття права. Розмежування позитивного права на об'єктивне право та суб'єктивне право. Сутність права: право як багатоаспектне явище, що існує об'єктивно і складається у суспільстві, а державою лише закріплюється, конкретизується і деталізується. Ознаки права: нормативність (загальнообов'язковість, неперсоніфікованість, невичерпність), системність, формальна визначеність (закріплення у чітких формах), державна забезпеченість. Основні юридичні джерела формування права у різних народів світу: нормативно-правовий акт, правовий звичай, судовий прецедент, нормативно-правовий договір. Функції права][поняття. Соціальні функції (економічна, політична, культурно-історична, інформаційна, комунікативна, ідеологічна). Юридичні функції (основні: регулятивна та охоронна; додаткові: компенсаційна, обмежувальна). Цінність права: соціальна, інструментальна та історико-культурна цінність права.

Самостійна робота здобувача освіти: 1.Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури: Вивчення зокрема розділів, що стосуються поняття, ознак, функцій. 2. Аналіз концепцій праворозуміння: Підготовка доповіді або есе на тему: «Природне право vs. Позитивне право: їх співвідношення у сучасній юриспруденції». 3. Створення таблиці, що ілюструє різницю між юридичними ознаками права (нормативність, системність) та його основними юридичними функціями (регулятивна, охоронна). 4. Підготовка порівняльного огляду основних джерел (форм) права (нормативно-правовий акт, прецедент, звичай), що переважають у різних правових сім'ях (романо-германській, англо-американській).

Тема 7. Джерела права

Стисла анотація: тема розкриває сутність правоутворення як складного, багатоаспектного соціального процесу формування юридичних норм, що починається з визнання державою суспільних відносин і завершується їх формальним закріпленням. Вивчаються форма права — сукупність офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм, та її співвідношення з джерелом права (у розумінні способу зовнішнього виразу права). Аналізуються основні форми (джерела) права, що визнаються державою: нормативно-правовий акт (НПА) — офіційний письмовий документ найвищої юридичної сили, правовий звичай (історично перше джерело права), судовий прецедент (правило, покладене в основу судового рішення), та нормативно-правовий договір (двостороння/багатостороння угода). Окремо розглядається роль загальних принципів права та правової доктрини як допоміжних (вторинних) або, у деяких системах, первинних джерел права.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Правоутворення: поняття, етапи. Чинники, що впливають на формування права (правонаступництво, рецепція, акультурація, вплив правової науки, санкціонування звичаїв і норм моралі). Правозакріплення як організаційно врегульована діяльність держави. Форма права та співвідношення понять «форма права» і «джерело права». Підходи до розуміння терміна «джерело права» (правоутворююча сила, пам'ятки історії, зовнішня форма виразу). Система джерел (форм) права. Нормативно-правовий акт (НПА): ознаки, юридична сила, домінуюча роль у романо-германській системі. Нормативно-правовий договір: риси та класифікація (міжнародні та внутрішньодержавні, колективні договори/угоди). Правовий звичай: поняття, історична роль, види звичаїв, статус в Україні (субсидіарне джерело, ст. 7 ЦК України). Судовий прецедент і судова практика: поняття прецеденту (принцип, покладений в основу рішення), його застосування в англосаксонській системі та визнання практики Європейського Суду з прав людини в Україні. Загальні принципи права як джерела права (у деяких правових системах відносяться до первинних джерел права). Правова доктрина (концептуальні ідеї та погляди видатних учених-юристів): роль у становленні континентального і загального права, статус як вторинного джерела.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Детальне вивчення Розділу «Формування права та його джерела». 2 Підготовка письмового есе або порівняльної таблиці, що розкриває

дискусійні підходи до співвідношення понять «форма права» та «джерело права». 3. Аналіз юридичних джерел в Україні: вивчення місця та юридичної сили нормативно-правового акта та міжнародного договору (ст. 9 Конституції України) у національній системі законодавства. 4. Дослідження поняття судового прецеденту та обґрунтування того, чому правові позиції Конституційного Суду України є прецедентами тлумачення. 5. Підготовка до контрольних запитань: узагальнення знань щодо ознак правового звичаю та нормативно-правового договору.

Тема 8. Норми і принципи права

Стисла анотація: тема присвячена вивченню норм права як первинних елементів усієї системи права, їхніх загальних і специфічних ознак. Розглядається класична триелементна структура норми права (гіпотеза, диспозиція, санкція) та їхні види, а також співвідношення норми права з нормативним приписом статті закону. Окремо вивчаються спеціалізовані (нетипові) норми права, які не містять безпосередніх правил поведінки, але мають важливе значення для ефективності правового регулювання (норми-дефініції, норми-принципи). Також розкривається система принципів права як вихідних керівних засад, що виражають сутність права, його ідеї справедливості та свободи, та визначають загальну спрямованість правової системи (загальнолюдські, загальні, галузеві, міжгалузеві принципи).

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття та загальні ознаки норм права: є правила поведінки, що регулюють відносини між людьми; встановлюють правила належної чи дозволеної поведінки (регулятивне призначення); «озброєні» певними засобами для забезпечення додержання. Специфічні риси норм права: це вихідний елемент права; спрямована на правове регулювання конкретних суспільних відносин; закріплює міру, зразок (еталон, стандарт) правомірної поведінки (формальна визначеність); обов'язковість підтримується погрозою застосування державного примусу (державна гарантованість). Структура норми права. Елементи: гіпотеза (вказівка на умови дії норми), диспозиція (правило поведінки), санкція (правові наслідки порушення). Класифікація гіпотези, диспозиції, санкції норми права. Особливості структури регулятивних і охоронних норм права. Класичні норми права (норми-правила поведінки) та їх класифікація: регулятивні і охоронні; зобов'язуючі, забороняючі й уповноважуючі (за способом регулювання); імперативні та диспозитивні; матеріальні та процесуальні; загальні та спеціальні. Спеціалізовані (нетипові) норми права: природа, особливості та значення для правового регулювання. Основні види спеціалізованих норм права: відправні норми (норми-засади, норми-завдання, норми-принципи) та системоспрошуючі норми (норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, норми-фікції, колізійні норми, оперативні норми). Співвідношення норми права та нормативного припису статті нормативно-правового акта (варіанти викладення: повний збіг, викладення декількох приписів в одній статті, викладення частини припису в статті). Принципи права: поняття, риси та класифікація. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права: принципи гуманізму, демократизму, справедливості, свободи, рівності, які є універсальним критерієм для національних правових систем. Загальні принципи права: принципи, що діють у всіх галузях національної правової системи (єдність прав і обов'язків, гарантованості прав і свобод,

законності, поєднання стабільності і динамізму). Галузеві та міжгалузеві принципи права. Принципи правових інститутів.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення розділів «Норми права» та «Принципи права». 2. Графічне відображення класичної триелементної структури (гіпотеза, диспозиція, санкція) та наведення прикладів регулятивних і охоронних норм. 3. Складання таблиці, що розмежовує класичні та спеціалізовані (нетипові) норми права (за ознаками, структурою, функціональним призначенням). 4. Підготовка письмового огляду загальнолюдських (цивілізаційних) принципів права (гуманізму, справедливості) та їх значення для розвитку сучасної правової системи України. 5. Опрацювання контрольних запитань щодо співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта та способів викладення правових норм у законодавстві.

Тема 9. Система права

Стисла анотація: тема присвячена системності права — його головній ознаці, що визначає цілісну, узгоджену сукупність чинних принципів і норм. Досліджується внутрішній устрій права, його структура, що складається з норм, інститутів, підгалузей та галузей права. Ключовим у системі права є поділ на публічне право (регулює публічні інтереси імперативним методом) та приватне право (регулює індивідуальні інтереси диспозитивним методом), а також розмежування матеріального і процесуального права. Окремо розглядається система законодавства як зовнішня форма існування права, що відрізняється від об'єктивної системи права, та аналізуються концепції співвідношення норм міжнародного і національного права.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття системи права як сукупності чинних принципів і норм права, якій притаманна внутрішня цілісність. Ознаки системи права: єдність (ґрунтується на загальнолюдських цінностях, має єдину мету, забезпечена державою), узгодженість (наявність субординаційних і координаційних зв'язків, відсутність суперечностей), диференціація та інтеграція (поділ на структурні елементи — інститути, підгалузі, галузі). Об'єктивність і суб'єктивність: Система права є об'єктивною (відображає реальну систему суспільних відносин), але має стабільний і динамічний характер, забезпечуючи стабілізацію та розвиток. Структура системи права: норма права (первинний елемент), інститут права, підгалузі права, галузі права. Поняття та ознаки галузі права. Класифікація галузей права: за місцем у системі (основні: конституційне, цивільне, адміністративне; комплексні: екологічне). Підгалузі права як логічно взаємопов'язані правові інститути в межах окремих галузей права. Поняття, ознаки та види інститутів права. Поділ права на публічне і приватне. Матеріальне і процесуальне право. Співвідношення системи права і системи законодавства.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення Розділу «Система права та система законодавства» для розуміння принципів побудови системи права. 2. Підготовка порівняльної таблиці, що розкриває критерії розмежування публічного та приватного права (за предметом, методом регулювання, суб'єктним складом). 3. Складання тез для дискусії на тему: «Об'єктивність системи права vs.

Суб'єктивність системи законодавства». 4. Наведення прикладів взаємодії норм, інститутів і галузей права (наприклад, інститут власності в галузі цивільного права). 5. Дослідження місця міжнародних договорів у національній правовій системі України, відповідно до моністичної та дуалістичної концепцій та ст. 9 Конституції України.

Тема 10. Правове регулювання суспільних відносин

Стисла анотація: тема присвячена вивченню правового регулювання як здійснюваного за допомогою юридичних засобів процесу впорядкування суспільних відносин з метою забезпечення соціальних інтересів, які потребують правового гарантування. Розглядається механізм правового регулювання як система взаємодії правових явищ (норми, правовідносини, акти застосування). Ключовими елементами є способи (дозвіл, зобов'язання, заборона), методи (імперативний, диспозитивний, субсидіарні) та типи (загальнодозволений, спеціально дозволений). Ці елементи формують правовий режим, що відображає певний порядок регулювання. Вивчається також ефективність правового регулювання як міра його результативності та відповідності очікуваним соціальним цілям.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття правового регулювання. Специфіка суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню (перебування у сфері правового регулювання, потреба у правовому врегулюванні). Державна забезпеченість правового регулювання: активна участь держави у правоутворенні та реалізації норм. Межі правового регулювання. Співвідношення правового регулювання та правового впливу. Поняття способу правового регулювання: первинні засоби правового впливу, пов'язані з наділенням суб'єктивними правами або покладанням обов'язків. Класифікація основних способів правового регулювання: дозволяння (дозвіл), юридичне зобов'язування, юридична заборона. Допоміжні (субсидіарні) способи: примус, заохочення, покарання, надання пільг. Поняття методу правового регулювання. Імперативний (централізований) метод правового регулювання. Диспозитивний (децентралізований) метод правового регулювання. Допоміжні (субсидіарні) методи правового регулювання: рекомендаційний та заохочувальний методи. Поняття та класифікація основних типів правового регулювання. Загальнодозволений (дозволено все, що прямо не заборонено) і спеціально дозволений (дозволено тільки те, що прямо передбачено законом). Поняття правового режиму. Типи правових режимів. Механізм правового регулювання та його зміст. Структура (стадії) механізму правового регулювання: послідовність підключення юридичних засобів. Ефективність правового регулювання

Самостійна робота здобувача освіти : 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Детальне вивчення Розділу «Правове регулювання суспільних відносин». 2. Підготовка таблиці, що розмежовує імперативний та диспозитивний методи правового регулювання за такими критеріями: галузі застосування, характер відносин (субординація/координація), основний правовий інструментарій (заборони/дозволи). 3. Визначення типів регулювання: Наведення прикладів загальнодозволеного та спеціально дозволеного типів правового регулювання, що діють у чинному законодавстві України (наприклад, у сфері

приватного права та державного управління). 4. Здійснення схематичного зображення механізму правового регулювання, включаючи його обов'язкові та факультативні стадії (правова регламентація, правовідносини, реалізація права, застосування норм права). 5. Опрацювання питань щодо ефективності правового регулювання та чинників, від яких вона залежить (нормативна основа, юридична практика, соціальні передумови).

Змістовний модуль 3. Дія (реалізація) права.

Тема 11. Правові відносини

Стисла анотація: тема розглядає правові відносини як юридичний вираз фактичних суспільних відносин, що виникають, змінюються або припиняються на основі норм права та охороняються державою. Аналізується склад правовідносин (суб'єкти, об'єкти, юридичний зміст) та роль правосуб'єктності у механізмі правового регулювання. Вивчається ключове поняття юридичних фактів (дій та подій) як обставин, з якими норми права пов'язують настання правових наслідків. Тема охоплює класифікацію правовідносин за різними критеріями (регулятивні/охоронні, абсолютні/відносні), а також детальний розгляд юридичного змісту правовідносин, включаючи суб'єктивні права, правомочності та юридичні обов'язки.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття правових відносин як суспільних відносин, врегульованих правом, де одна сторона вимагає, а інша зобов'язана виконати певні дії (або утриматися від них). Ознаки правових відносин. Види правових відносин за функціональним призначенням: регулятивні (виникають на основі дозволів і втілюються у правомірних діях) та охоронні (виникають на основі юридичних заборон і є результатом правопорушень). Класифікація правовідносин за характером зв'язку між суб'єктами: відносні (реалізація прав однієї особи залежить від виконання обов'язків іншою) та абсолютні (можливість безпосереднього використання суб'єктом своїх прав без втручання інших суб'єктів). Види правових відносин за предметом правового регулювання, за часом дії та ін. Склад правових відносин: суб'єкти, об'єкти та юридичний зміст. Поняття суб'єктів правових відносин, їх види (фізичні та юридичні особи, держава, об'єднання громадян). Правосуб'єктність у механізмі правового регулювання. Деліктоздатність (здатність нести відповідальність). Правовий статус суб'єктів правовідносин. Поняття об'єкта правових відносин (матеріальні або нематеріальні блага). Види об'єктів правовідносин (речі, дії, особисті немайнові блага, продукти духовної творчості). Юридичний зміст правових відносин: суб'єктивні права, правомочності та юридичні обов'язки їх учасників. Юридичні факти: поняття, ознаки. Класифікація юридичних фактів за вольовою ознакою: Юридичні дії та юридичні події. Класифікація юридичних дій за ставленням до права. Позитивні і негативні юридичні факти. Складні та прості юридичні факти. Фактичний склад. Правові форми захисту суб'єктивних прав. Суб'єктивні права, правомочності та юридичні обов'язки. Способи захисту суб'єктивних прав. Спір про право: поняття і види. Правові форми захисту суб'єктивних прав (наприклад, судовий захист).

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та

рекомендованої літератури. Вивчення Розділу «Правові відносини». 2. Складання порівняльної таблиці, що розмежовує правові відносини відносного та абсолютного типів (за характером взаємодії сторін та можливістю використання прав без втручання інших суб'єктів). 3. Наведення конкретних прикладів для кожного виду юридичних фактів (дії: правомірні/протиправні; події: абсолютні/відносні) та їх роль у виникненні, зміні або припиненні правовідносин. 4. Дослідження співвідношення понять «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» та визначення елементів правосуб'єктності (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність). 5. Опрацювання контрольних запитань щодо складу правовідносин та об'єктів правовідносин, зокрема матеріальних та нематеріальних благ.

Тема 12. Правова поведінка

Стисла анотація: тема розглядає правову поведінку як будь-яку юридично значущу, свідомо-вольову діяльність суб'єктів права, передбачену нормами права, яка тягне за собою юридичні наслідки. Правова поведінка поділяється на правомірну (соціально корисну) та протиправну (правопорушення). Досліджуються ознаки та види правопорушення (протиправне, винне, соціально шкідливе, каране діяння), його юридичний склад (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), а також особливості правомірної поведінки (принципової, конформістської). Окремо аналізується об'єктивно неправомірне діяння як вид неправомірної поведінки, що формально суперечить нормам права, але може не мати ознаки вини.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття правової поведінки як різновиду нормативної поведінки. Ознаки правової поведінки: свідомо-вольовий вчинок (дія чи бездіяльність), юридична визначеність (регламентованість), здатність викликати юридичні наслідки, підконтрольність з боку держави. Класифікація правової поведінки за соціальним змістом та юридичною оцінкою: правомірна поведінка, правопорушення, зловживання правом, об'єктивно протиправне діяння. Поняття та ознаки правомірної поведінки: відповідність приписам правових норм, соціальна корисність. Склад правомірної поведінки. Види правомірної поведінки за психологічними ознаками. Види добровільної поведінки: принципова (внутрішнє переконання у цінності права) та звичайна (повсякденна звичка). Конформістська (приспосовницька) поведінка. Правомірна поведінка за ступенем суспільної значущості. Причини нестабільності правомірної поведінки (пов'язані з причинами правопорушень: суперечності в законодавстві, неефективність роботи правоохоронних органів). Поняття правопорушення. Ознаки правопорушення: протиправність (порушення вимог правової норми); винність (свідомо-вольовий характер, наявність умислу чи необережності); соціальна шкідливість/небезпечність; караність (можливість настання негативних юридичних наслідків — втрат матеріального, особистого або організаційного характеру). Юридичний склад правопорушення. Елементи складу: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Класифікація правопорушень за ступенем суспільної небезпеки та характером санкції. Види

проступків за галузевою належністю: конституційний делікт, адміністративний проступок, цивільно-правове правопорушення (делікт), дисциплінарний проступок.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення Розділу «Правова поведінка». 2. Складання порівняльної таблиці, що розмежовує правомірну поведінку і правопорушення за такими критеріями: соціальна значущість, наявність вини, юридичні наслідки. 3. Детальне опрацювання елементів юридичного складу правопорушення, зокрема розмежування об'єкта (щодо чого вчинено посягання) та об'єктивної сторони (як вчинено посягання). 4. Підготовка письмових прикладів (кейсів) для ілюстрації принципової, конформістської та вимушеної правомірної поведінки. 5. Дослідження поняття об'єктивно неправомірного діяння та обставин, що виключають вину (наприклад, крайня необхідність, неосудність), але формально призводять до шкоди, та його наслідків у цивільному праві. 6. Узагальнення знань щодо ознак правової поведінки та правопорушення.

Тема 13. Юридична відповідальність

Стисла анотація: тема досліджує юридичну відповідальність як особливий різновид соціальної відповідальності, що є державно-примусовим засобом впливу на особу, яка вчинила правопорушення. Вивчаються її ознаки (зокрема, ретроспективний характер — оцінка вже вчиненої дії, встановлення лише державою, застосування за спеціальною публічною процедурою). Аналізуються підстави юридичної відповідальності (фактичні, юридичні та процесуальні), а також обставини, що її виключають або звільняють від неї. Розглядаються види відповідальності (кримінальна, адміністративна, цивільна, дисциплінарна, матеріальна), її цілі (загальносоціальні та індивідуальні) та функції (каральна, відновлювальна, превентивна, виховна), а також принципи (справедливості, законності, невідворотності, відповідальності за вину).

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності (родове/видове поняття). Поняття юридичної відповідальності. Ознаки юридичної відповідальності. Юридична відповідальність та державно-правовий примус, їх співвідношення. Підстави юридичної відповідальності (сукупність обставин, за наявності яких вона є можливою). Значення фактичних підстав (наявність доведеного складу реально вчиненого правопорушення). Значення юридичних підстав (правова норма, що передбачає санкції). Процесуальні підстави для настання юридичної відповідальності (правозастосовний акт компетентного органу, наприклад, вирок суду). Правові підстави, що виключають юридичну відповідальність (відсутність елемента складу правопорушення): необхідна оборона, крайня необхідність, непереборна сила, фізичний або психічний примус, неосудність. Підстави звільнення від юридичної відповідальності (факультативні обставини, передбачені законом). Види юридичної відповідальності за галузевою належністю норми: конституційна; кримінальна; адміністративна; цивільна; дисциплінарна; матеріальна. Класифікація за змістом санкції: правопоновлююча (відшкодування збитків) та штрафна/каральна (додаткові позбавлення, призначається

уповноваженими органами). Цілі юридичної відповідальності. Загальносоціальні цілі (охорона існуючого ладу та суспільного порядку). Індивідуальні цілі (державне примушування правопорушника поводитись відповідно до закону, покарання). Функції юридичної відповідальності: каральна (штрафна), відновлювальна (компенсація шкоди), превентивна (запобіжна), виховна. Принципи юридичної відповідальності (вимоги, що визначають її зміст і процедури). Основоположні принципи: справедливості, принцип відповідальності за вину, принцип законності, принцип невідворотності відповідальності, принцип індивідуалізації та доцільності.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Детальне вивчення Розділу «Юридична відповідальність». 2. Складання таблиці, що розмежовує кримінальну, адміністративну та цивільну відповідальність за підставами, суб'єктами притягнення, характером санкції та цілями (каральна/відновлювальна). 3. Підготовка до детального розкриття значення юридичних, фактичних та процесуальних підстав для настання юридичної відповідальності. 4. Розмежування каральної (штрафної) та відновлювальної (правопоновлюючої) функцій відповідальності, наведення прикладів застосування кожної з них у різних галузях права. 5. Опрацювання контрольних запитань щодо принципів юридичної відповідальності (особливо принцип відповідальності за вину) та обставин, що виключають юридичну відповідальність.

Тема 14. Застосування норм права

Стисла анотація: тема розглядає реалізацію норм права як правомірну поведінку суб'єктів, зумовлену правовими приписами, що завершує процес правового регулювання. Особлива увага приділяється застосуванню норм права як специфічній, управлінській формі реалізації, яка полягає у діяльності уповноважених державних органів та посадових осіб щодо винесення індивідуально-конкретних рішень. Вивчаються стадії правозастосовного процесу (встановлення фактів, юридична кваліфікація, прийняття рішення), вимоги до цього процесу (обґрунтованість, законність, доцільність), а також акти правозастосування. Окремим питанням є аналіз прогалин у законодавстві та засобів їх заповнення (аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування).

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття реалізації правових норм. Реалізація норм права: відмінність від реалізації права як такого. Основні форми реалізації норм права: використання (реалізація уповноважуючих норм), виконання (реалізація зобов'язуючих норм активного типу) та додержання (реалізація забороняючих норм пасивного типу). Ординарні (звичайні) форми реалізації норм права. Застосування норм права. Ознаки застосування норм права: управлінська діяльність, винесення індивідуально-конкретних рішень, додатковий, допоміжний характер у загальному механізмі реалізації права. Випадки, коли виникає необхідність у правозастосовній діяльності. Стадії застосування нормативних приписів: встановлення фактичних обставин справи; встановлення юридичної основи справи (правова кваліфікація); прийняття рішення у справі. Основні вимоги до правильного застосування нормативних приписів:

обґрунтованість (всебічне дослідження фактів), законність (прийняття рішення в межах компетенції, правильний вибір норм, додержання процедури) та доцільність (врахування конкретних обставин). Акти правозастосування: поняття та ознаки. Прогалини в законодавстві. Засоби заповнення прогалин: аналогія закону, аналогія права та субсидіарне застосування. Усунення прогалин як завдання нормотворчості.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення Розділу «Застосування норм права». 2. Складання таблиці, що ілюструє відмінності між додержанням, виконанням, використанням та застосуванням норм права (за суб'єктом, способом дії та юридичною значущістю). 3. Детальне опрацювання стадій встановлення фактів (докази) та юридичної кваліфікації (віднесення випадку до сфери дії певних норм). 4. Підготовка письмового огляду, що розкриває зміст аналогії закону та аналогії права, а також випадки, коли їх застосування неможливе (наприклад, в Особливій частині кримінального права). 5. Складання переліку ознак, що відрізняють нормативно-правовий акт від акта застосування норм права (за загальністю, адресатом, вичерпністю дії).

Тема 15. Тлумачення в праві

Стисла анотація: тема охоплює діяльність, спрямовану на з'ясування, осмислення та розкриття дійсного змісту норм права (інтерпретацію). Необхідність тлумачення зумовлена абстрактним характером правових норм, їх формальною визначеністю у юридичному тексті та системністю права. Досліджуються два основні елементи тлумачення: уясування («для себе») та роз'яснення (зовнішнє вираження). Розглядаються способи тлумачення (граматичний, логічний, системний, історичний, телеологічний) та його види за обсягом (буквальне, поширювальне, обмежувальне). Вивчаються офіційне (нормативне, казуальне, автентичне, легальне) та неофіційне (доктринальне, професійне, побутове) тлумачення та їхній результат — правотлумачні (інтерпретаційні) акти.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття тлумачення норм права. Необхідність тлумачення: нормативність права (абстрактний характер норм), формальна визначеність (наявність спеціальних термінів, недосконалість юридичної техніки) та системність права. Об'єкт тлумачення (норма права) та предмет тлумачення (юридичний текст, що міститься у джерелах права, та відповідні матеріали, що дозволяють визначити «дух» закону). Стадії тлумачення правових актів: уясування («для себе», внутрішній процес) та роз'яснення (зовнішня форма виразу). Статичний та динамічний підходи в теорії тлумачення права. Способи тлумачення норм права. Граматичний (мовний, текстовий) спосіб. Спеціально-юридичний спосіб. Логічний спосіб. Системний спосіб. Історичний спосіб. Телеологічний (цільовий) спосіб. Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту: буквальне (адекватне) тлумачення; поширювальне (розширювальне) тлумачення; обмежувальне тлумачення. Види тлумачення за суб'єктом та юридичною силою. Офіційне тлумачення. Нормативне тлумачення (абстрактне). Казуальне тлумачення (індивідуальне). Автентичне тлумачення

(обов'язкове). Легальне тлумачення (делеговане). Неофіційне тлумачення (переконливе) та його види: побутове, професійне (практичні працівники) та доктринальне (наукове). Інтерпретаційні (правотлумачні) акти: офіційні юридичні акти, що виражають результати тлумачення. Ознаки правотлумачних актів. Особливості тлумачення конституції та законів.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Вивчення розділу «Тлумачення норм права». 2. Складання порівняльної таблиці, що розмежовує граматичний, логічний, системний та телеологічний способи тлумачення. 3. Вивчення статичного та динамічного підходів та їх впливу на буквальне, поширювальне та обмежувальне тлумачення. 4. Визначення відмінностей між автентичним і легальним та нормативним і казуальним тлумаченням. Наведення прикладів актів легального тлумачення в Україні (наприклад, рішення Конституційного Суду України). 5. Узагальнення знань щодо ознак правотлумачних актів та їх значення для обґрунтованого та законного прийняття юридичних рішень (забезпечення єдиного розуміння норм, законності та правопорядку).

Тема 16. Правосвідомість і правова культура

Стисла анотація: тема вивчає правосвідомість та правову культуру як ідеологічну складову правової системи суспільства. Правосвідомість — це система поглядів, уявлень, почуттів та емоцій, що відображають і оцінюють правову дійсність. Її структура включає правову психологію (емоції та настрої) та правову ідеологію (систематизовані ідеї та концепції). Розглядається класифікація правосвідомості за суб'єктами (індивідуальна, групова, масова, суспільна) та за глибиною (побутова, професійна, теоретична). Правова культура характеризує якісний стан правового життя суспільства та відображає ступінь розвитку правосвідомості, законодавства, правозастосовної практики, законності та гарантованості прав і свобод. Вивчаються види правової культури (буденна, професійна, теоретична) та її елементи на рівні суспільства і особистості. Правова культура є невід'ємною передумовою формування демократичної, правової держави.

Теми лекцій/практичних/семінарських занять: Поняття та сутність правосвідомості: її роль як відображення ставлення людей і суспільства до права та правової дійсності. Структура правосвідомості. Правова психологія. Правова ідеологія. Основні функції правосвідомості: гносеологічна (пізнавальна); оцінна; регулятивна. Правова поведінка як зовнішній вираз правосвідомості. Класифікація форм правосвідомості за суб'єктами (носіями): індивідуальна, групова, масова та суспільна. Класифікація за глибиною відображення правової дійсності: побутова (емпірична); професійна; теоретична (наукова). Роль правосвідомості в процесі правотворчості. Роль правосвідомості в процесі правореалізації. Поняття правової культури. Зв'язок із загальною культурою. Види правової культури (за рівнем пізнання): буденна (масова); професійна; теоретична (наукова). Структура правової культури суспільства (елементи). Правова субкультура та правова контркультура. Правова культура особи. Професійна правосвідомість і правова культура співробітників органів внутрішніх справ.

Самостійна робота здобувача освіти: 1. Опрацювання матеріалу лекцій та рекомендованої літератури. Детальне вивчення розділів, присвячених правосвідомості та правовій культурі. 2. Розмежування правової психології (емоційний, несистематизований аспект) та правової ідеології (раціональний, систематизований аспект). 3. Дослідження та підготовка прикладу найбільш небезпечної форми деформації — правового нігілізму (скептичне ставлення, свідоме ігнорування закону) та його зв'язку з низьким рівнем правової культури. 4. Визначення, чому правова культура є однією з важливих ознак правової держави і як вона пов'язана з ідеєю верховенства права та законності. 5. Опрацювання контрольних запитань щодо функцій правосвідомості (гносеологічна, оцінна, регулятивна) та елементів правової культури особистості (знання права, настанова на правомірну поведінку, правова активність).

5. Індивідуальні завдання

Навчальним планом не передбачено

6. Методи навчання

Проблемний виклад, дослідження, презентації, використання кейсів. Використовується студентоцентризований підхід до організації навчання.

7. Методи контролю

Контроль успішності здобувачів освіти поділяється на поточний, підсумковий та семестровий (екзаменаційна сесія).

Поточний контроль здійснюють під час проведення практичних занять, метою якого є систематична перевірка розуміння та засвоєння теоретичного навчального матеріалу, уміння використовувати теоретичні знання під час виконання практичних завдань тощо.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на підставі суми балів модульних оцінок (кількості балів, отриманих здобувачем освіти під час виконання модульних контрольних робіт) і результатів поточного контролю.

Семестровий контроль проводиться у формі усного іспиту.

8. Критерії оцінювання результатів навчання здобувачів освіти та розподіл балів, які вони отримують.

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
Змістовний модуль 1			
Активність під час аудиторної роботи	0...2	7	0...14

Виконання і захист лабораторних (практичних) робіт	0...5	2	0...10
Модульний контроль	0...10	1	0...10
Змістовний модуль 2			

Активність під час аудиторної роботи	0...2	7	0...14
Виконання і захист лабораторних (практичних) робіт	0...5	2	0...10
Модульний контроль	0...10	1	0...10
Змістовний модуль 3			
Активність під час аудиторної роботи	0...2	6	0...12
Виконання і захист лабораторних (практичних) робіт	0...5	2	0...10
Модульний контроль	0..10	1	0...10
Усього за семестр			0...100

Семестровий контроль (іспит/залік) проводиться у разі відмови здобувача освіти від балів підсумкового контролю й за наявності допуску до іспиту/заліку. Під час складання семестрового іспиту/заліку здобувач освіти має можливість отримати

максимум 100 балів. Білет для іспиту/заліку складається з чотирьох теоретичних запитань (25 +25+25+25=100 балів).

Шкала оцінювання: бальна і традиційна

Сума балів	Оцінка за традиційною шкалою	
	Іспит, диференційований залік	Залік
90 – 100	Відмінно	Зараховано
75 – 89	Добре	
60 – 74	Задовільно	
0 – 59	Незадовільно	Не зараховано

Критерії оцінювання роботи здобувача освіти протягом семестру

Задовільно (60-74) - Здобувач освіти демонструє базові знання основоположних юридичних понять та категорій, які є вихідними для всієї юриспруденції (право, держава, норма права, правопорушення, суверенітет). Знає основні теорії походження держави і права; елементи предмета теорії держави і права (ТДП), її місце в системі юридичних наук. Може розкрити класифікацію функцій держави (внутрішні/зовнішні) та права (регулятивна/охоронна). Розуміє структуру норми права (гіпотеза, диспозиція, санкція) та ознаки правопорушення, називає види юридичної відповідальності. Вміє відтворити визначення основних понять курсу. Назвати ознаки держави, що відрізняють її від самоврядування первісної общини. Розрізняє форму правління, форму державного устрою та державно-правовий режим. Називає та характеризує основні форми реалізації норм права (додержання, виконання, використання). Здав всі обов'язкові письмові завдання, розміщені на курсу в Менторі та модульні роботи на середньому рівні.

Добре (75-89) - Здобувач освіти демонструє повне розуміння матеріалу, здатний до аналізу та порівняння складних правових явищ, пояснює їх взаємозв'язок та методологічне значення ТДП. Знає специфічні функції ТДП (методологічна, інтеграційна, узагальнююча), методи правового регулювання (імперативний, диспозитивний) та типи правового регулювання (загальнодозволений, спеціально дозволений). Визначає склад правових відносин (суб'єкти, об'єкти, юридичні факти), поняття та ознаки системи права (єдність, узгодженість, диференціація). Вміє проводити порівняльний аналіз формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав. Аргументовано розмежовує систему права і систему законодавства та пояснює роль юридичних понять і категорій у нормотворчості, правотлумаченні та правозастосуванні. Аналізує стадії застосування норм права та обставини, що виключають юридичну відповідальність. Використовує загальнонаукові методи пізнання (логічний, системний, історичний) для аналізу державно-правових явищ.

Відвідував сумлінно практичні заняття. Здав всі обов'язкові письмові завдання, розміщені на курсу в Менторі та модульні роботи на достатньому рівні.

Відмінно (90-100) - Здобувач освіти вільно оперує всім категоріальним апаратом, демонструє глибоке розуміння сутності державно-правових закономірностей, здатний до інтеграції знань і критичного осмислення правової дійсності. Знає глибокий зміст принципів юридичної відповідальності (справедливості, вини, законності) та сучасні методологічні підходи (синергетичний, комунікативний, антропологічний) до дослідження права. Пояснює різні види тлумачення права (за обсягом та суб'єктом) та засоби заповнення прогалин у законодавстві (аналогія закону, аналогія права). Виокремлює структуру правосвідомості та правової культури. Обґрунтовано оцінює сутність держави з огляду на загальновизнані взірці демократії, функціонування соціальної і правової державності. Проводить системний аналіз правової норми, включаючи спеціалізовані (нетипові) норми права. Демонструє здатність до юридично коректного ухвалення рішень. Використовує навички юридичної техніки, вільно розмежовуючи правове регулювання та правовий вплив. Інтегрує знання з різних розділів курсу для формулювання нових науково обґрунтованих підходів до розв'язання актуальних проблем державно-правового розвитку. Сумлінно відвідував практичні заняття. Здав всі обов'язкові письмові завдання, розміщені на курсу в Менторі та модульні роботи на високому рівні.

9. Політика навчального курсу

Відвідування занять. Регуляція пропусків. Інтерактивний характер курсу передбачає обов'язкове відвідування практичних/семінарських занять. Студенти, які за певних обставин не можуть відвідувати практичні/семінарські заняття регулярно, мусять впродовж тижня узгодити із викладачем графік індивідуального відпрацювання пропущених занять. Окремі пропущені завдання мають бути відпрацьовані на найближчій консультації впродовж тижня після пропуску. Відпрацювання занять здійснюється усно у формі співбесіди за питаннями, визначеними планом заняття. В окремих випадках дозволяється письмове відпрацювання шляхом виконання індивідуального письмового завдання. Студенти, які станом на початок екзаменаційної сесії мають понад 70% невідпрацьованих пропущених занять, до відпрацювання не допускаються.

Дотримання вимог академічної доброчесності студентами під час вивчення навчальної дисципліни. Під час вивчення навчальної дисципліни студенти мають дотримуватися загальноприйнятих морально-етичних норм і правил поведінки, вимог академічної доброчесності, передбачених «Положенням про академічну доброчесність Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (<https://khai.edu/assets/files/polozhennya/polozhennya-pro-akademichnu-dobrocheshnist.pdf>). Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикавання джерел, списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують, приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є

підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. При виконанні індивідуальної самостійної роботи до захисту допускаються реферати, які містять не менше 60 % оригінального тексту при перевірці на плагіат, есе – 70 %

Вирішення конфліктів. Порядок і процедури врегулювання конфліктів, пов'язаних із корупційними діями, зіткненням інтересів, різними формами дискримінації, сексуальними домаганнями, міжособистісними стосунками та іншими ситуаціями, що можуть виникнути під час навчання, а також правила етичної поведінки регламентуються «Кодексом етичної поведінки в Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (<https://khai.edu/ua/university/normativna-baza/ustanovchi-dokumenti/kodeks-etichnoi-povedinki/>).

10. Методичне забезпечення

1. Опорний конспект лекцій.
2. Презентації та інтерактивні схеми.
3. Навчально-методичне забезпечення дисципліни (НМКД);
<https://mentor.khai.edu/course/view.php?id=4184>

11. Рекомендована література

Базова

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, В. В. Лемак, С. І. Максимов та ін.; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 568 с.
3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
4. Історія держави і права України: навчальний посібник / Трофанчук Г.І. К.: Юрінком Інтер, 2019. 700 с.
5. Каткова Т. Г. К29 Теорія держави і права : навч. посіб. у визначеннях і таблицях / Т.Г. Каткова. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2020. 96 с. 6. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посібник / М.В. Кравчук. 3-тє вид., переробл. і доповн. Тернопіль : Терно граф, 2013. 608 с.
7. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник : рекомендовано МОН України / О. Ф. Скакун ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. 3-тє вид., доповн. і переробл. К. : Прав. єдність, 2012 . 524 с.
9. Тетарчук І., Дяків Т. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2017. 184 с.
10. Теорія держави і права : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. –

Харків, 2018. 416 с

11. Теорія держави і права: держ. іспит / Ю. М. Оборотов, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський, А. Ф. Матвєєва ; НУ "ОЮА" . Х. : Одиссей, 2013 . 256 с.

12. Теорія держави і права: навч. посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін. К. : Академія, 2013 . 348 с. 13. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Допоміжна

14. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 85 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. 280 с. 15. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 84 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2019. 72 с. 16. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми // Право України. 2010. №2. С.101 – 107. 17. Арабаджи Н. Б. Цілісність правового порядку як основа для його цінності // Часопис Київського університету права. – 2012. - №1. – С. 51-55. 18. Аракелян М. Нова парадигма правозахисної функції сучасної демократичної держави // Право України. 2012. №12. С. 252-258. 19. Арнаутова Л. П. Об'єкт та предмет теорії держави і права за О. В. Суріловим // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, присвяч. 15-річчю НУ "Одеська юридична академія" та 165-річчю Одес. школи права (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.): Т. 1 . 2012 . С. 119-121.

20. Бабенко, К. Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи в Україні // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. 2012. № 1. С. 12-17.

21. Балаклицький А. І. Поняття та значення основних ознак держави на сучасному етапі розвитку суспільства: загальнотеоретична характеристика // Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. 2011. Вип. 53. С. 104-109.

22. Баластрик, Л. О. Механізм реалізації соціальних функцій держави: інституційний аспект // Фінанси України. 2013. № 5. С. 90-99. 23. Басова Ю. Ю. Дослідження змісту поняття "законність" в діяльності органів публічної адміністрації // Митна справа (Митний комплект) : Митні правила. 2012. № 5 (ч. 2, кн. 2). С. 170-175. 24. Бедрій, М. М. Звичаєве право як об'єкт історико-правових досліджень // Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 30-33. 25. Берназюк Я. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України // Публічне право : Науково практичний юридичний журнал. 2013. № 1. С. 38-44.

26. Бистрик, Г. Принципи організації і функціонування механізму держави: теоретико-правові аспекти // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. 2013. № 11. С. 9-16.

27. Богушова І. В. Теоретико-правовий аналіз деяких підходів до типології держав // Часопис Київського університету права. 2012. №3. С. 29- 31.

28. Бобровник С. В., Богінич О. Л. Систематизація законодавства України: Актуальні проблеми та перспективи розвитку. К., 1994. 29. Братасюк М. Г. Правова відповідальність в контексті основних типів праворозуміння // Часопис Київського університету права. 2013. - №1. С. 10-14.

30. Бутенко, В.О. Проблеми й основні напрямки розвитку правової

експертизи нормативно-правових актів України // Проблеми законності: Акад. зб. наук. праць. 2010. Вип. 110. С. 220-226.

31. Васильєв, С. В. Кодифікація як основна форма систематизації джерел цивільного процесуального права України // Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. 2013. Вип. 59 . С. 244-250.

32. Волинець В. Охорона прав і свобод людини і громадянина як функція сучасної демократичної держави // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. 2013. № 4. С. 9-15.

33. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. 2013. № 5. С. 4-10.

34. Волинець, В. В. Функції держави і правове забезпечення її взаємодії з громадянським суспільством // Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. 2013. Вип. 59 . С. 16-23.

35. Волощук, О. Т. Імпічмент як форма контролю за діяльністю вищою посадовою особою // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2012. Вип. 55 . 616 с. С. 184-191.

36. Гарджієв Г. Офіційне тлумачення Конституції: поєднання онтологічного та епістеміологічного підходів // Філософія права і загальна теорія права. 2012. - №2. С. 14-38.

37. Геєць, В. М. Яке майбутнє у соціальної держави? // Економіка України : Політико-економічний журнал. 2013. № 7. С. 4-20. 38. Геня Б. Право і мораль в системі соціонормативного регулювання // Публічне право : Науково-практичний юридичний журнал. 2013. № 2. С. 362-368.

39. Гетьман, А. П., Данильян О. Г. Демократична правосвідомість як мета правового виховання // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. Х. : Право, 2013. 2013. №1(15). С. 84-92.

40. Гетьман, Є.А. Юридична природа та сутність зводу законів // Проблеми законності: Акад. зб. наук. праць . 1976-. 2010. Вип. 110 . 275 с. С. 3-9.

41. Голікова К. О. Дисципліна та законність у державному управлінні: поняття та способи їх забезпечення // Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 110-113.

42. Головка С. Г., Бондаренко Д. Ю. Генеза прав і свобод людини як складових сучасної правової системи // Юридичний вісник. 2013. №3(28). С. 22-26.

43. Голубовський, В.Є. Правомірна поведінка: теоретико методологічний аспект дослідження // Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 68-72.

44. Гончаров, В. В. Динамічне тлумачення юридичних норм : монографія; НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування . Львів : СПОЛОМ, 2013 . 252 с.

45. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів // Право України. 2012. №4. С. 396-403.

46. Гордимов А. В. Сучасний розвиток доктринальних джерел права в контексті захисту прав людини // Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 40-44.

47. Грищук, В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини :

монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький : Хмельниц. ун-т управління та права, 2013 . 768 с.

48. Губань, Р. Питання адміністративно-територіального устрою України в рішеннях Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції // Вісник Конституційного Суду України. 2013. № 4. С. 80-90.

49. Гураленко Н. Основні концептуальні підходи до розуміння категорії «джерело права» // Юридична Україна. 2007. №6. С. 13-18. 50. Дениляк, О. Порівняльний аналіз механізмів стримувань і противаг між Президентом України, парламентом та Урядом України у владних моделях 1996 та 2004 років // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: Наук. журнал. 2011. № 2 . 299 с. С. 174-181.

51. Джегава-Третьякова, С.Ю. Визначення та форми державного режиму // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (Одеса, 20-21 травня 2011 р.) . 2011 : Т. 1 . 2011 . С. 236-237.

52. Дмириев Ю. А., Миронов В. О. Признаки государства: понимание и интерпретации // Государство и право. 2010. №10. С. 5-16. 53. Євхутіч, І. М. Стимулюючий вплив права та моралі на суспільний розвиток // Митна справа (Митний комплект) : Митні правила. 2012. № 1 (ч. 2, кн. 1). С. 54-59.

54. Житарев, Є. В. Перспективи використання модельних нормативних актів у правовій сфері України // Адвокат : Загальнодерж. період. вид. 2013. № 4. С. 37-41.

55. Журба, Я. М. Взаємообумовленість форми правління держави та способу формування і відповідальності уряду // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2011. Вип. 53 . 704 с. С. 196-202.

56. Історія держави і права України: курс лекцій / Щербатюк В.М., Захарченко П.П. К.: Фенікс, 2018. 496 с.

57. Завальнюк, В. Антропологічні аспекти правозначущої поведінки // Юридичний вісник : щоквартальний журнал. 2013. № 1. С. 11-17. 58. Загуменна Ю. О. Законність у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ України: зміст, проблеми визначення, концепції // Право і безпека. 2010. - № 4. С. 51- 55.

59. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій й доктрині // Право України. 2013. №9. С. 243-269. 60. Захаркевич, Т.С. Формування правової поведінки в контексті побудови в Україні правової держави // Часопис Київського університету права. 2012. № 3. С. 41-44.

61. Зверев, Є. О. Міжнародний договір як джерело національного права // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія". Сер. "Юридичні науки: зб. наук. ст. 2010. Т. 103 . С. 41-44.

62. Зінченко О. В. Функції юридичних конструкцій: теоретико правовий аналіз // Часопис Київського університету права. 2012. - №2. С.58- 62.

63. Зубко, Г. Маргінальна поведінка як різновид правомірної поведінки особи // Підприємництво, господарство і право. - 2010. - № 12. С. 132-134.

64. Кабанець О. Є. Демократія як державний режим: теоретико правовий аналіз // Часопис Київського університету права. 2012. - №4. С. 60- 64.

65. Кадук, Т. Д. Проблеми реалізації парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади в Україні // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2013. Вип. 59 . 600 с.

66. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок // Часопис Київського університету права. 2012. №2. С. 62- 65.

67. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві // Часопис Київського університету права. 2012. №3. С.48-52.

68. Кельман М. С. Питання методу і методологічного підходу у межах теорії права // Проблеми теорії та історії держави і права: збірник статей / за ред.. Ю. С. Шемшученка, О. К. Маріна, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. К.; Львів: ЛьвДУВС, 2011. С. 3-7.

69. Ключковський, Ю. Суверенітет: держави чи народу? // Публічне право. 2013. № 3. С. 14-22.

70. Коваленко, В. В. Гарантії прав і свобод людини і громадянина України та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 7. С. 57-65.

71. Козюба М. Співвідношення філософії права і загальної теорії права: історія і сучасність // Філософія права і загальна теорія права. 2012. №1. С. 107-115.

72. Колодій А. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика // Право України. 2013. №9. С. 270-288.

73. Комар, М. С. Соціальна держава як передумова забезпечення гідного рівня життя людини // Митна справа (Митний комплект) : Митні правила. 2013. № 2 (ч. 2, кн. 2). С. 52-57.

74. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення // Право України. 2012. №9. С. 274-280.

75. Коструба, А. Норми права і правоприпиняючі юридичні факти в механізмі правового регулювання // Право України. 2011. № 3. С. 202-211. 76. Котенко М. В. Системний спосіб тлумачення правових норм: поняття, ознаки та місце в системі правоінтерпретаційної діяльності // Часопис Київського університету права. 2013. - № 2. С. 66-69. 77. Красовська В. Ефективність дії правових стимулів та обмежень у механізмі правового регулювання // Право України. 2010. № 6. С. 182-189. 78. Красюк, І. Роль науково-практичного коментаря в забезпеченні верховенства закону // Юридичний вісник : щоквартальний журнал. 2013. № 2. С. 10-14.

79. Кривицький Ю. В. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект // Часопис Київського університету права. 2012. №1. С. 32-37.

80. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права // Часопис Київського університету права. 2009. - №4. С. 74-79. 81. Кривицький, Ю.В. Спеціалізовані норми права: поняття та структура // Наше право. 2010. № 2, ч. 1. С. 9-14.

82. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан і перспективи // Право України. 2013. №9. С. 229-242. 83. Крупчан, О. Д. Політичні діячі та державні службовці: підстави розмежування та їх вплив на компетенцію центральних органів виконавчої влади // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 8. С. 85-91. 84. Куян І. Я. До питання про родові і видові поняття суверенітету // Право України. 2013. №10. С. 185-193.

85. Лафітський, В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі // Право України : Юрид. журн. 2013. № 3-4. С. 169-182.

86. Лепіш Н. Структура актів тлумачення норм права // Публічне право : Науково-практичний юридичний журнал. - 2013. - № 2. С. 307-313. 87. Лисюк, І. І.

Призначення та роль соціальних норм у регулюванні суспільних відносин // Держава і право: Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 51 . 768 с. С. 95-100.

88. Лисюк, І. І. Соціальні норми у державно організованому суспільстві // Держава і право: Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 53 . 704 с. С. 77-84.

89. Литвин В.М. Методологічні аспекти історичного пізнання в дослідженні української держави і права періоду незалежності // Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики . 2011 . 336 с. С. 10-21.

90. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права // Часопис Київського університету права. 2012. №2. С. 18-21.

91. Мазан Л. М. Поняття "дія нормативно-правових актів у часі" в контексті сучасного праворозуміння // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2011. Вип. 53 . С. 65-71.

92. Майданик Р. Право України: дуалізм і система // Приватне право. 2013. - №2. С. 26-41.

93. Майданик Р. Судовий прецедент в країнах континентального права // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. 2013. № 2. С. 44-49.

94. Максимов С. Універсальність прав людини // Філософія права і загальна теорія права. 2013. №1. С. 110-117.

95. Маніліч, О. В. Співвідношення права та релігії як специфічних чинників соціально-нормативного регулювання суспільних відносин // Право і суспільство. 2012. № 6. С. 20-26.

96. Манько Д. Г. Особливості методології юридичної техніки й технології // Розвиток методології сучасної юриспруденції : матер. 3-ї Міжнар. наук. конф. (Одеса, 12 квітня 2013 р.) . 2013 . 220 с. С. 124-127.

97. Мельник А. Доповнюючі джерела українського права // Юридична Україна : Щомісячний правовий часопис. 2013. № 11. С. 30-36. 98. Михайлова Д. С. Проблеми обмеження цивільної дієздатності фізичної особи в Україні / Д. С. Михайлова // Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. - 2013. Вип.59. С. 314-317. 99. Міхальов, В. О., Олькіна О. В. Міжнародно- правові стандарти і права людини в Україні : навч.-метод. посібни; НУ "ОЮА" . Одеса : Фенікс, 2013 . 68 с.

100. Міхно О. Публічні та приватні правовідносини: сутність і критерії їх розмежування / Ольга Міхно // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 9. С. 12- 15.

101. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики // Часопис Київського університету права. - 2010. - № 2. С. 42-46. 102. Ніжиборська, Л. А. Особливості взаємодії правових і моральних норм // Митна справа (Митний комплект) : Митні правила. 2012. № 5 (ч. 2, кн. 2). С. 22-28.

103. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посібник / В. Г. Ротань, І. Л. Самсін, А. Г. Ярема та ін. Х. : Право, 2013 . 752 с. 104. Оборотов Ю. Загальнотеоретична юриспруденція як сучасна теорія держави і права // Право України. 2013. №9. С. 103-116. 105. Овчаренко, В. Актуальні питання вдосконалення діяльності Конституційного Суду України щодо забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина // Вісник Конституційного

Суду України. 2013. № 4. С. 63-71.

106. Оніщенко Н. До питання про розвиток доктрини прав людини (роки незалежності) // Право України. 2013. №9. С. 176-193. 107. Пайда, Ю. Релігійні норми в системі нормативного регулювання суспільних відносин // Юридичний вісник : щоквартальний журнал. – 2012. – №2. С. 127-132.

108. Паращевіна О.А. Категорія "суб'єкт права" у сучасній юриспруденції // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції : тези 2-ої Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О. В. Сурілова (Одеса, 30-31 березня 2012 р.) . 2012 . 276 с. С. 211-214.

109. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави // Право України. 2013. - №8. С. 63-71.

110. Петришина М. Акти органів і посадових осіб органів місцевого самоврядування: сутність та особливості // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. праць . 2012. № 1(68) . С. 66-76.

111. Пікуля, Т.О. Механізм держави: ретроспективний огляд та сучасні наукові тенденції визначення // Право і суспільство. 2010. № 2. С. 9- 15.

112. Полонка, І. Норма права як основа його нормативності // Підприємництво, господарство і право. 2012. № 8. С. 128-131. 113. Павлич С.В. До визначення поняття правотворчості // Часопис Київського університету права. 2007. № 1. С. 45–51.

114. Правова система України : історія, стан та перспективи. В 5 т./ За ред.. М. В. Цвіка, О. В. Петрішина. Х. : Право, 2008. Т. 1. Метрологічні та історичні проблеми формування та розвитку правової системи України. 728с.

115. Прокопенко О.С. Правотворення, правотворчість і законотворчість: проблеми співвідношення // Держава і право. 2007. - № 1. С. 88–94.

116. Проценко І. Адміністративні покарання як засіб забезпечення законності і правопорядку // Вісник прокуратури: Загальнодерж. фахове юрид. вид. 2013. № 6. С. 8-11.

117. Пундор, Ю. О. Про визначення змісту категорії "правосуб'єктність" у теорії права та галузевих теоріях цивільного і господарського права (порівняльний аспект) // Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 60-63.

118. Рабінович П. Конституційні гарантії прав людини і громадянина: можливості модернізації в Україні // Право України. 2012. №8. С. 50-59. 119. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорії національного права і міжнародного права // Право України. 2013. - №5. С. 240-244.

120. Рабінович, П., Особа В. Загальна декларація прав людини: хто був її першим проектантом? // Юридичний вісник України : Загальнонац. правова газ. 2013. 7-13 груд. (№ 49). С. 6-7.

121. Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм П. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2021. 440 с.

122. Сенчук С. С. Соціальна природа правового порядку: теоретико правовий вимір // Митна справа (Митний комплект) : Митні правила. 2013. - № 2 (ч. 2, кн. 2). С. 3-9.

123. Скрипнюк, О. Державний суверенітет: генеза доктрини та визначення поняття (частина перша) // Публічне право. 2013. № 2. С. 6-12. 124. Солдатенко О. Право і державна влада: проблема легітимності // Філософія права і загальна теорія права. 2012. №1. С. 167-176. 125. Соляр С. П. Громадянське суспільство:

загальнотеоретичні підходи до визначення // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України. Х. : Право, 2013. №1(72). С. 271-279. 126. Сухонос В. Статус глави держави в умовах демократичного режиму // Право України. 2013. №8. С. 106-113.

127. Теплюк М. Деякі питання методології визначення поняття введення закону в дію // Віче : Теорет. і громадсько-політ. Журнал. 2012. № 7. С.10-13.

128. Хоменко, О. В. Виконавча влада за умов президентської республіки // Право і суспільство. 2013. № 5. С. 29-39.

129. Чиркин В. Формаційно-цивілізаційний підхід до класифікації правових систем і сімей // Порівняльне правознавство. 2012. №4. С. 63-83. 130. Шатіло В. Органи виконавчої влади у структурі конституційного механізму державної влади // Право України. 2012. №8. С. 341-347. 131. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства // Часопис Київського університету права. 2012. №1. С.48-51. 132. Шило С. М. Законність у діяльності публічної адміністрації: термінологічний апарат дослідження // Митна справа (Митний комплект) : Митні правила. - 2013. - № 2 (ч. 2, кн. 1). С. 184-189.

133. Щербанюк О. Проблема реалізація народного суверенітету в умовах конституційної модернізації // Право України. 2012. № 9. С. 291-301.

13. Інформаційні ресурси

1. Правовий портал «Ліга: Закон» - законодавство України: <http://search.ligazakon.ua/>

2. Верховна Рада України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>

3. Сайт Президента України. URL : <https://www.president.gov.ua/ru>

4. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/perelik_sprav/

5. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>

6. Національна академія правових наук України. URL: <http://www.aprnu.kharkiv.org/>

7. Конституційний Суд України. URL : <https://ccu.gov.ua/>.

8. Газета "Урядовий кур'єр" URL : <http://ukurier.gov.ua/uk/>

9. Газета "Юридична практика" URL : http://presa.ua/juridicheskaja_praktika.html

10. Міністерство внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/uk/contacts/ministry-internal-affairs>.

11. Міністерства Юстиції України URL : <http://www.gdo.kiev.ua> 12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/>

13. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>

14. Бібліотечно-бібліографічні ресурси Верховної Ради України. URL : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/wellcome.html>

15. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL : <https://nlu.org.ua/>

16. Науково-технічна бібліотека Національного аерокосмічного університету ім. М.Є Жуковського (ХАІ). URL : <https://library.khai.edu/>